

**RADOVI BIOARHEOLOŠKE SEKCIJE
SRPSKOG ARHEOLOŠKOG DRUŠTVA**

BIOARHEOLOGIJA NA BALKANU

Metodološke, komparativne
i rekonstruktivne studije života
u prošlosti

Urednici

Nataša Miladinović-Radmilović

Selena Vitezović

RADOVI BIOARHEOLOŠKE SEKCIJE SRPSKOG ARHEOLOŠKOG DRUŠTVA

**BIOARHEOLOGIJA NA BALKANU. METODOLOŠKE,
KOMPARATIVNE I REKONSTRUKTIVNE STUDIJE ŽIVOTA U PROŠLOSTI.**

PAPERS OF THE BIOARCHAEOLOGICAL SECTION
OF THE SERBIAN ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

BIOARCHAEOLOGY IN THE BALKANS

**METHODOLOGICAL,
COMPARATIVE AND RECONSTRUCTIVE
STUDIES OF LIVES IN THE PAST.**

Editors:

Nataša Miladinović-Radmilović
Selena Vitezović

Belgrade • Sremska Mitrovica
2016

RADOVI BIOARHEOLOŠKE SEKCIJE
SRPSKOG ARHEOLOŠKOG DRUŠTVA

**BIOARHEOLOGIJA
NA BALKANU**
METODOLOŠKE,
KOMPARATIVNE I REKONSTRUKTIVNE
STUDIJE ŽIVOTA U PROŠLOSTI.

Urednici:

Nataša Miladinović-Radmilović
Sena Vitezović

Beograd • Sremska Mitrovica
2016

Izdavač / Published by

SRPSKO ARHEOLOŠKO DRUŠTVO, Beograd, Čika Ljubina 18-20
BLAGO SIRMIJUMA, Sremska Mitrovica, Ilariona Ruvarca bb

Za izdavača / For the publisher

Adam Crnobrnja
Vladimir Malbašić

Urednici / Editors

Nataša Miladinović-Radmilović
Selena Vitezović

Uređivački odbor / Editorial board

Dragana Filipović, Dragana Antonović, Marija Đurić, David Orton (Velika Britanija),
Gordana Jeremić, Siniša Radović (Hrvatska), Aleksa Janović, Željka Bedić (Hrvatska)

Sekretar redakcije / Secretary of editorial board

Dragana Vulović

Recenzenti / Reviewed by

Zoran Rakočević, Marko Popović, Dragana Antonović, Dragana Filipović,
Ivan Bugarski, Ivana Ožanić Roguljić (Hrvatska), Mario Novak (Hrvatska),
Petar Milenković, Siniša Radović (Hrvatska), Sofija Petković

Lektura i prevod na engleski / Proof-reading and translation into English

Jelena Vitezović

Tehnički urednik / Technical editor

Miro Radmilović

Grafička oprema / Graphic layout

Nebojša Ćosić

Štampa / Printed by

DC Grafički centar, Savski nasip 7, Novi Beograd

Tiraž / Printed in

200

ISBN 978-86-84457-17-4

Ova je knjiga štampana sredstvima Ministarstva za prosvetu, nauku i tehnološki razvoj
Republike Srbije.

This book is published with the financial support of the Ministry of Education, Science
and Technological Development of the Republic of Serbia.

SADRŽAJ/TABLE OF CONTENTS

<i>Nataša Miladinović-Radmilović, Selena Vitezović</i> Bioarheologija na Balkanu. Metodološke, komparativne i rekonstruktivne studije života u prošlosti.	1
Metodologija proučavanja osteološkog materijala	
<i>Dragica Bizjak, Dragana Vulović</i> DNK analize humanog osteološkog materijala sa arheoloških lokaliteta	5
<i>Dragana Vulović, Dragica Bizjak</i> Primena analiza hemijskih elemenata i stabilnih izotopa u bioarheologiji	17
<i>Nataša Miladinović-Radmilović</i> Standardizacija antropoloških zapisnika – incineracija	33
Rekonstrukcija ishrane u prošlosti	
<i>Elena Stojanova Kanzurova, Zoran Rujak</i> Food preparation, storage and consumption in the Neolithic in the Republic of Macedonia	69
<i>Cvetana Popova</i> Prehistoric <i>bulgur</i> from the neolithic settlement of Yabalkovo, Bulgaria	81
<i>Dragana Filipović, Aleksandar Bulatović, Dragan Milanović</i> Archaeobotanical analysis of two Iron Age sites in south-eastern Serbia	87
<i>Nemanja Marković, Teodora Radišić, Vesna Bikić</i> Uloga živine u srednjovekovnoj ekonomiji manastira Studenica.....	99
Metodološke, komparativne i rekonstruktivne studije života u prošlosti: studije slučaja	
<i>Ksenija Đukić, Marija Đurić</i> The use of Willems' radiological method for dental age assessment among the Ajmana population.....	119
<i>Gordana Jeremić, Toni Čerškov</i> <i>Requiescit in pace</i> – neka zapažanja o poremećajima „večnog počinaka” na primeru jugoistočnog dela nekropole u Jagodin mali (<i>Naissus</i>).....	127

SADRŽAJ

<i>Ksenija Đukić, Tamara Pavlović</i> Pitanje upotrebe koštanog praha u medicinske svrhe kod Avara: primer groba br. 77 sa nekropole Čik.....	147
<i>Vesna Bikić, Nataša Miladinović-Radmilović</i> Vojnik ili sveštenik: slučaj groba sa Beogradske tvrđave.....	159
<i>Sofija Petković, Selena Vitezović, Željka Temerinski</i> Roman bone plating from Davidovac (Southern Serbia): preliminary interpretation and reconstruction	185
Varia	
<i>Nataša Miladinović-Radmilović, Ksenija Đukić</i> Марија Ђурић-Срејић, Увод у физичку антропологију гревних популација – Dvadeset godina kasnije	203

BIOARHEOLOGIJA NA BALKANU.

Metodološke, komparativne i rekonstruktivne studije života u prošlosti.

Nataša Miladinović-Radmilović, Arheološki institut, Beograd
Selena Vitezović, Arheološki institut, Beograd

Rekonstrukcija života u prošlosti osnovni je cilj arheologije kao nauke. Metodološki i teorijski okviri proučavanja menjaju se i unapređuju neprekidno od samog nastanka arheologije kao naučne discipline, preispituju se stare metode, nove stvaraju, preuzimaju i prilagođavaju iz drugih disciplina, i tako dalje.

Bioarheološki ostaci, koji su istovremeno i *bioarheološki* i *kulturni*, odnosno, istovremeno pripadaju sferama *prirodnog* i *kulturnog*, imaju poseban značaj za proučavanje različitih aspekata života u prošlosti, posebno onih koji se odnose na kvalitet života, način ishrane, biljni i životinjski svet sa kojim su prošle zajednice bile u interakciji, ali i na mnoge druge aspekte.

Ovaj zbornik nastavlja se na prehodni, *Bioarheologija na Balkanu: Bilans i perspektive*, i sada donosi radove koji su metodološke prirode i studije slučaja sa teritorije Balkana o rekonstrukciji života u prošlosti, od praistorije do srednjeg veka.

Radovi delom proističu iz skupova održanih u okviru Sekcije za bioarheologiju Srpskog arheološkog društva, posebno tematskih sesija *Rekonstrukcija izvora hrane i načina prehrane u praistoriji: nabavka, priprema i prezentovanje hrane u neolitu Balkana* i *Metodološke, komparativne i rekonstruktivne studije života u prošlosti*. Sekcija je nastala iz potrebe da se rezultati rada bioarheoloških istraživanja predstave široj arheološkoj javnosti, kao i da se pokrene diskusija o metodološkim i drugim problemima sa kojima se ra-

zličiti stručnjaci susreću u radu. Pored toga, cilj je bio ne samo da se predstave interdisciplinarni radovi, već da se zaista pokrenu *multidisciplinarna* istraživanja.

U ovom zborniku, prvi su radovi metodološke prirode – N. Miladinović-Radmilović nastavlja sa predlaganjem standardizovane metodologije obrade humanog osteološkog materijala, dok D. Vulović i D. Bizjak ukratko predstavljaju metode i njihovu primenu analize DNK humanog osteološkog materijala i analize hemijskih elemenata i stabilnih izotopa.

Odeljak o rekonstrukciji ishrane u prošlosti donosi različite studije sa široke balkanske teritorije, i to od neolita do srednjeg veka. Prvi je rad makedonskih arheologa E. Kanzurove i Z. Rujaka, koji su dali pregled svih do sada raspoloživih podataka o ishrani u neolitu na tlu Makedonije. C. Popova predstavlja jedinstveni nalaz *bulgura* sa ranoneolitskog lokaliteta Jablkovo u Bugarskoj, koji ukazuje na načine pripreme i čuvanja hrane među ranim zemljoradničkim zajednicama. D. Filipović i koautori daju rezultate arheobotaničkih analiza sa dva gvozdenuodopska lokaliteta, Crnoklište-Gornjo Polje i Staničenje-Mađilka u jugoistočnoj Srbiji. Mada uzorak nije veliki, značajan je, jer su arheobotanički uzorci iz ove oblasti srazmerno malobrojni. Rad N. Markovića i koautora bavi se ulogom živine u srednjovekovnoj ekonomiji manastira Studenice.

Studije slučaja opet pokazuju raznovrsnost tema koje uključuju i bioarheološke podatke i na koje se sve načine različiti pristupi mogu koristiti u tumačenju prošlosti. Rad K. Đukić i M. Đurić prikazuje određivanje starosti pomoću Vilemsove metode na primeru populacija sa Ajmane. G. Jeremić i T. Čerškov bave se problemom desakralizacije grobnog prostora u kasnoj antici i uzrocima oštećenja grobova. K. Đukić i T. Pavlović razmatraju pitanje upotrebe koštanog praha u medicinske svrhe u okvirima avarske kulture, a na primeru groba sa lokaliteta Čik. Rad V. Bikić i N. Miladinović-Radmilović donosi interesantnu kombinovanu analizu arheoloških i antropoloških podataka na primeru groba vojnog sveštenika iz pred-modernog doba sa Beogradske tvrđave. Zbornik zatvara rad S. Petković i koautora, koji predstavlja rimsku koštanu oplatu sa pred-

stavom Arijadne, verovatno sa drvene kutije ili sanduka, iz Davidovca, i koji pokazuje kako kombinovana analiza same predstave, tehnike izrade, kao i konzervatorska rekonstrukcija, pružaju podatke o stanovnicima rimskog Davidovca i njihovom imovnom i socijalnom statusu, trgovini koja se odvijala i mogućim zanatskim radionicima u široj okolini.

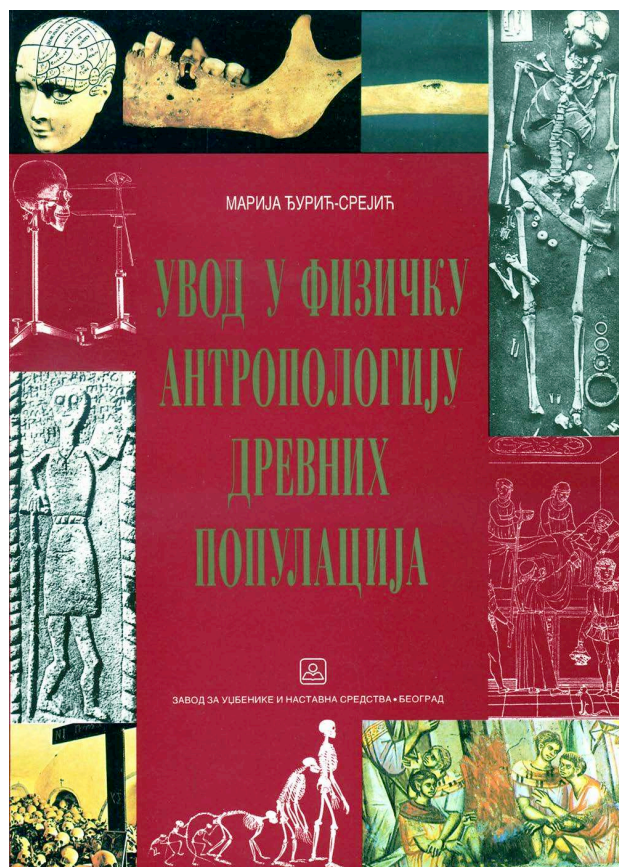
U budućnosti će, nadamo se, interesantne studije i značajni metodološki radovi opet naći svoje mesto u okviru radova Bioarheološke sekcije. I, na kraju, ali ne najmanje važno, htele bismo da se zahvalimo svim kolegama koji su podržali naš rad, kako kolegama iz Arheološkog instituta, tako i članovima Srpskog arheološkog društva koji su nas podržali i koji su pratili naša izlaganja na skupovima.

**МАРИЈА ЂУРИЋ-СРЕЈИЋ,
УВОД У ФИЗИЧКУ АНТРОПОЛОГИЈУ ДРЕВНИХ ПОПУЛАЦИЈА
– ДВАДЕSET GODINA KASNIJE**

NATAŠA MILADINOVIĆ-RADMILOVIĆ¹ i KSENIJA ĐUKIĆ²

¹Arheološki institut, Beograd;
e-mail: miladinovic.radmilovic@gmail.com

²Laboratorija za antropologiju, Institut za anatomiju, Medicinski fakultet, Univerzitet u Beogradu;
e-mail:ksenja.djukic@gmail.com

Knjigu Marije Đurić *Увод у физичку антропологију древних популација* objavio je 1995. godine Zavod za udžbenike i nastavna sredstva (Beograd). Iako je od tada prošlo tačno 20 godina, knjiga ni u jednom trenutku nije izgubila na svojoj aktuelnosti i značaju. Bilo da su po svom osnovnom obrazovanju lekari ili biolozi, arheolozi ili etnolozi, u ovoj knjizi su mogli da pronađu, i dalje pronalaze, neiscrpno mnoštvo podataka i objašnjenja za svoja istraživanja. Uz nju su stasavali brojni stručnjaci, ne samo u našoj zemlji, na teritoriji bivše Jugoslavije, već i u čitavom našem regionu.

U ovoj knjizi se razmatraju osnovna teorijska i metodološka pitanja fizičke antropologije populacija iz prošlosti. U uvodnom i prvom delu knjige govori se o različitim shvatanjima antropologije, o njenom opsegu i predmetu, o povezivanju s dugim naukama, ali i o potrebi da se osavremeni antropologija u tadašnjoj Jugoslaviji i uvede bolji i efikasniji sistem obrazovanja budućih antropologa.

Drugi deo knjige posvećen je pojedničnim sahranama i nekropolama, poreklu i funkciji sepulkralnih obreda, kao i različitim formama i oblicima sahranjivanja sa kojima se sreću arheolozi prilikom iskopavanja lokaliteta iz različitih praiistorijskih i istorijskih perioda.

U trećem delu autor ističe značaj multidisciplinarnih istraživanja, potrebu da se antropo-

logija sagledava kao interdisciplinarna nauka o čoveku, i uvodi nekoliko potpoglavlja različitih autora iz oblasti arheologije, paleozoologije, paleobotanike i paleoserologije (poglavlje paleoserologije se nalazi u četvrtom delu knjige).

Četvrti, najobimniji i ujedno najznačajniji deo knjige, posvećen je kompleksnom sistemu praktičnih metoda ispitivanja skeletnih ostataka sa stanovništa fizičke antropologije. U ovom delu dati su osnovni morfološki i funkcionalni podaci o ljudskom skeletu, prikazani su demografski aspekti analize skeletnog materijala (opisani su metodi za utvrđivanje polne pripadnosti i individualne starosti skeletnih ostataka), načini analize metričkih i morfoloških elemenata na skeletu, formule za izračunavanje telesne visine, sistem za ispitivanje epigenetskih karakteristika i dentalnog materijala, mogućnosti koje nam pružaju hemijske analize skeletnog materijala, kao i osnove paleopatoloških analiza.

U petom, završnom delu knjige, autorka se osvrnula na artificijalne deformacije skeleta i na fenomen trepanacije.

Posle 20 godina u Srbiji se i dalje, nažalost, ne može govoriti o srpskoj ili beogradskoj antropološkoj školi. Razlozi su mnogobrojni, a osnovni je taj što se antropologija ne izučava

kao visokoškolski predmet, osim na Odeljenju za arheologiju Filozofskog fakulteta, Univerziteta u Beogradu, ali i tamo samo u obimu i sa sadržajem prilagođenim potrebama budućih etnologa i arheologa. Na Medicinskom fakultetu Univerziteta u Beogradu je, zahvaljujući prof. dr Mariji Đurić, pored osnivanja Laboratorije za antropologiju, oformljen i smer za doktorske studije *Skeletal Biology* (Biologija skeleta), odsek za englesku nastavu. Međutim, još uvek ne postoji nijedna posebna naučna institucija koja se bavi antropologijom u bilo kom obliku. Takođe, u bitne razloge treba ubrojati i nedovoljan broj domaće fundamentalne literature iz ove oblasti, osim od nekolicine izvrsnih antropologa, kao i pojavu publikacija bez čvrstog teorijskog i metodološkog polazišta.

Danas, dr Marija Đurić, kao redovni profesor i šef Laboratorije za antropologiju, Instituta za anatomiju Medicinskog fakulteta, Univerziteta u Beogradu, svojim radom, brojnim naučnim radovima u najprestižnijim domaćim i svetskim naučnim publikacijama, nesebičnom voljom da prenese svoje znanje mladim saradnicima i dalje pleni svojim entuzijazmom, predanošću nauci i neizmernom ljubavi prema fizičkoj antropologiji. Ovom prilikom joj se na tome zahvaljujemo.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

572:902(497)(082)

BIOARHEOLOGIJA na Balkanu : metodološke, komparativne i
rekonstruktivne studije života u prošlosti / urednici
Nataša Miladinović-Radmilović, Selena Vitezović.
- Beograd : Srpsko arheološko društvo ; Sremska Mitrovica : Blago Sirmijuma,
2016 (Novi Beograd : DC Grafički centar).
- 204 str. : ilustr. ; 29 cm.
- (Radovi Bioarheološke sekcije Srpskog arheološkog društva = Papers of the
Bioarchaeological Section of the Serbian Archaeological Society)

Na spor. nasl. str.: Bioarchaeology in the Balkans. - Radovi na srp. i engl. jeziku.
- Tiraž 200. - Str. 1-2: Bioarheologija na Balkanu /
Nataša Miladinović-Radmilović, Selena Vitezović.
- Napomene i bibliografske reference uz tekst.
- Rezimeji na engl. jeziku uz svaki rad. - Bibliografija uz svaki rad.

ISBN 978-86-84457-17-4

1. Миладиновић-Радмиливић, Наташа, 1973-
а) Биоархеологија - Балкан - Зборници
COBISS.SR-ID 304124935

